

אוגוסט 2019

הדרת נשים – שאלות ותשובות

למה הכוונה בביטוי "הדרת נשים"?

המושג הדרת נשים מתייחס לפרקטיקות שונות ומגוונות, שהמשותף להן הוא דחיקת נשים מהמרחבים הציבוריים ויצירת מרחב גברי שאין בו נשים – בין אם בדחיקת הנשים לחלוטין מהמרחב הציבורי ובין אם בכפיית הפרדה מגדרית. הדרת נשים קיימת בכל הקבוצות באוכלוסייה, בכל הדתות ומסיבות מגוונות, אולם קיים הבדל משמעותי בין קבוצות תרבותיות שונות בהיקפי התופעה ובמידת הלגיטימציה שלה היא זוכה.

מה השתנה עכשיו?

הדרת נשים קיימת בישראל כבר שנים רבות ויש לה ביטויים מוכרים רבים במרחב הציבורי, למשל בבתי דין דתיים ובמוסדות דת שונים. בחברה היהודית היא קיימת במערכת החינוך החרדית והדתית שבה יש הפרדה כמעט מוחלטת בין ילדים וילדות, ובשנים האחרונות גם במכללות המיועדות לדתיים ובמרחבים נוספים כמו תנועות נוער מסורתיות ודתיות; בנוסף, במקומות המיועדים לאוכלוסיות בנות דתות שונות קיימות בריכות בהפרדה ואף חופי ים נפרדים; בתחבורה הציבורית יש כבר שנים קווי אוטובוס עם הפרדה.

עם זאת, בשנים האחרונות ישנה עליה בדרישה להפרדה בין גברים לנשים במרחב הציבורי הכללי, והתרחבות משמעותית של המקרים והמקומות שבהם מיושמת הפרדה וזוכה ללגיטימציה ציבורית ואף לתמיכה של המדינה. בין השאר מתעוררת התופעה בבתי עלמין, בצבא, באקדמיה, בשוק התעסוקה, בהכשרות מקצועיות ובקורסים שונים של המדינה (צוערים, נהיגה מונעת), בבתי הספר, בשהייה במרחב הציבורי, בפאנלים, כנסים והרצאות, בהופעות ובאירועי בילוי ותרבות.

יש סיבות שונות לתהליכים הללו בחברה היהודית. בקצרה נציין את ההתרחבות הדרמטית בכניסת חרדים וחרדים-לאומיים למסגרות אזרחיות, צבאיות וציבוריות מגוונות; את ההשתלבות של חרדים וחרדיות בשוק העבודה ובמוסדות לימוד להשכלה גבוהה; וברקע – את המאבק של מנהיגים מהציבור הדתי להגביר את הלגיטימציה לפרקטיקות שונות של הדרת נשים, ואת רצונם לגייס את המדינה לאכיפתן במרחבים ציבוריים חדשים.

על רקע זה, ציבור הנשים הכללי בישראל נאלץ להתמודד עם הטענה, שהולכת ונעשית יותר ויותר רווחת ומקובלת, לפיה נוכחות של נשים מהווה "בעיה" בעבור הציבור החרדי והחרדי-לאומי, וכי יש להתחשב בציבור זה כדי לאפשר את שילובו במרחבים משותפים לגברים ולנשים. כך עולות טענות ודרישות שנשים לא תופענה בפני גברים; שנשים לא תוכלנה ללמוד או לעבור הכשרות או קורסים עם גברים (ומשכך, לפעמים לא יהיו קורס או הכשרה המתאימים להן); שנשים לא תוכלנה לשבת ליד גברים באוטובוס, ושהן תצטרכנה למצוא לעצמן מקום ישיבה מתאים, או שיוקצה להן מרחב נפרד – בדרך כלל מאחור; שנשים יפנו את מקומן ברכבת, במטוס או באולם המליאה של

הכנסת לדרישת גברים; שנשים לא תוכלנה לשבת בקדמת הבמה, או עם משפחותיהן, וליהנות ממופע או מהרצאה בקרבת האמן או המרצה; שנשים לא תוכלנה לקחת חלק בפעילות פוליטית, ציבורית או תקשורתית, או להיות חלק מהתרבות ומהחברה, כי עליהן להסתיר את קולן ואת נוכחותן הפיזית במרחב הציבורי.

מדוע הדרת נשים היא פגיעה בזכויות אדם?

בכל המקרים שמהווים הדרת נשים נמנעת מנשים, מכל המגזרים, הבחירה בין אפשרויות שונות, והן נאלצות להתאים את עצמן לתכתיבים שונים ביחס לנוכחותן במרחב הציבורי. על כן הדרת נשים משמעה פגיעה קשה באוטונומיה של נשים, והיא פוגעת בזכותן לשוויון מלא. יתרה מזאת, פרקטיקות של הדרת נשים פוגעות בזכותן של נשים לכבוד, שכן הן נוטות לדחוק את הנשים לאחור או הצידה ולהשתיק את קולן, ובכך לשדר מסר פוגעני שלפיו נשים נחותות מגברים.

לפני כשישים וחמש שנה, בשנת 1954, נקבע בפסק הדין המפורסם בראון, של בית המשפט העליון של ארה"ב, כי הדוקטרינה "נפרד אבל שווה" אינה חוקתית, כי היא פוגעת בהכרח בשוויון ובכבוד. לפי תפיסה זו אי אפשר להבטיח שוויון בתנאים של הפרדה על בסיס קריטריונים בלתי רלבנטיים כמו לאום, גזע, מין, דת. מאז הפסיקה מוכח שוב ושוב, כי כאשר ניתנים שירותים נפרדים על בסיס הבחנות מסוג זה, הדבר פוגע בכבוד, בדימוי העצמי ובמעמד של הפרטים והקבוצות המופרדות, וגורר פערים באיכות השירותים.

מדוע הדרת נשים פוגעת בנשים מכל המגזרים?

הדרת נשים משמעה, בין השאר, שנשים חרדיות וחילוניות לא יכולות בכלל לקחת חלק בפעילות פוליטית, ציבורית או תקשורתית של המגזר החרדי (להתראיין בתקשורת החרדית, להרצות מול גברים חרדים, להשתתף בכנסים וכיו"ב), ופחות ופחות בפעילות של המגזר הדתי. נשים הורדו מאוטובוסים, נפגעו כשהלכו בצד הרחוב שיועד לגברים, ועוד. התנהלות מסוג זה גם מונעת כבר כעת מנשים לקחת חלק שווה במרחב הציבורי הכללי: במספר גדל והולך של מקרים נשים לא יכולות להופיע מול גברים או להרצות להם, לא יכולות לעבוד או ללמוד בכל מסגרת, והן נמחקות ממודעות ומשלטים, מספרים ומעיתונים. נוסף על כך, דרישת ההפרדה והעלמת הנוכחות במרחב הציבורי מתרחבת באופן שהיא כוללת ילדות יותר ויותר צעירות. כך, כלל הנשים נפגעות ביכולתן לקחת חלק בשוק העבודה ולהתפרנס, להיות חלק משמעותי ומשפיע בחברה, לממש את עצמן ולהגשים את יכולותיהן ואת רצונותיהן. נציין כי הדרת נשים פוגעת גם בגברים, שמוגבלים ביכולתם להשתמש במרחב הציבורי ביחד עם נשים וילדות אם הם מעוניינים בכך.

מה המצב החוקי כיום?

הדרת נשים היא אפליה לכל דבר ועניין. היא פוגעת בזכות לשוויון ובזכות לכבוד, ולכן היא אסורה. במקרים רבים התערבו בתי המשפט כדי להפסיק פרקטיקות של הדרת נשים. המחלוקת המשפטית נוגעת להבחנה בין הדרה לבין הפרדה רלבנטית. בדין הישראלי אושרו במהלך השנים רק הסדרים ספציפיים של הפרדה מגדרית, כאשר נקבע שההפרדה היא רלבנטית. למשל, הפרדה בשירותים, בבריכות או בחוף הים נחשבת ללגיטימית, כי מדובר בפעילות שכרוכה באינטימיות גופנית ובהתערטלות. [בהחלטת ממשלה 1526 בנושא הדרת נשים](#) ובהמשך לה, נקבע שהפרדה אינה מותרת,

למעט באירועים בעלי אופי דתי. בהתאם לכך, הפרדה בבתי הכנסת מותרת, כי מדובר בפעילות דתית.

עם התגברות התופעה בשנים האחרונות, עולה הדרישה לשנות את הקריטריונים האמורים, ולאפשר הדרת נשים במרחב הציבורי באופן נרחב ביותר גם בנסיבות שאין בהם אינטימיות גופנית או פעילות דתית, כמו במסגרות לימודים אקדמיות. ב-22.8.2019 פרסם היועץ המשפטי לממשלה את עמדתו המעודכנת בנושא הקריטריונים להפרדה באירועי תרבות. לעמדתו, לשם שמירה על השוויון, הכלל הוא כי הרשות אינה אמורה לכפות הפרדה מגדרית. עם זאת קבע היועץ שורה של קריטריונים שמאפשרים הפרדה מגדרית שלא תחשב לאפליה (ובהם בחינת חלופות לאירוע, מידת הוולנטריות שבהפרדה, סוג האוכלוסייה ביישוב וכיו"ב).

האם המאבק נגד הדרת נשים הוא מאבק חילוני ואנטי-דתי?

במונחי זכויות אדם, המאבק בהדרת נשים נובע מהתנגשות בין הזכות לשוויון ולכבוד האדם לבין הזכות לחופש דת. קיים גם מתח בין זכויות פרטניות, שעיקרן אפשרות הבחירה האישית, לבין זכויות קבוצתיות וקולקטיביות. כאשר זכויות מתנגשות, יש לאזן ביניהן ולוודא שאפשר לממש אותן עם פגיעה פחותה ככל האפשר. כך נעשה כאשר הוחלט, למשל, שאפשר לקיים הפרדה בפעילות דתית מובהקת, או במצבים הכרוכים באינטימיות גופנית, וזאת על חשבון השוויון.

המאבק בהדרת נשים אינו מאבק אנטי-דתי, והוא משותף לנשים ממגזרים שונים. נשים בארגונים פמיניסטיים-דתיים מנהלות מאבק ארוך וקשה על מנת לאפשר לנשים להיבחר במסגרת המפלגות הדתיות. בקרב הציבור הדתי ישנם קולות שונים ועמדות שונות בנוגע לצורך בהפרדה של נשים במרחבים שונים: חלק גדול בציבור הדתי, ובכללו נשים, אינו רואה בהפרדה ובהדרה אלמנט משפיל אלא הלכה מחייבת או חלק מאורח חיים דתי, וחלקם רואים בה דווקא דרך לאפשר לנשים לקחת חלק במרחב הציבורי שנמנע מהן כליל עד עתה. אולם לצידם, בתוך הציבור הדתי יש קולות רבים וברורים המתנגדים כליל להפרדת נשים ולהדרתן מן המרחב הציבורי.

על פי תפיסה של זכויות אדם, במרבית המקרים הדרת נשים פוגעת בכבודן, באוטונומיה שלהן ובמעמדן השווה. נוסף על כך, תפיסה של זכויות אדם מגנה על האוטונומיה של בני אדם – נשים וגברים – לבחור באופן שוויוני וחופשי בין אפשרויות שונות. מעבר לכך, גם אם מדובר בדרישה להפרדה מגדרית "בלבד", כאשר לכאורה מובטח לנשים שירות שווה במקביל לזה שמקבלים הגברים, התוצאה היא פעמים רבות שהנפרד אינו שווה. לרוב הנשים יזכו, אם בכלל, לטיפול ולשירות שונים במהותם ופחותים בהשוואה לגברים. כך למשל, הנשים יישבו בסוף האוטובוס, ובמופעים המתקיימים בהפרדה הנשים ימוקמו לעיתים בסוף האולם או בצידו, ולעיתים מאחורי פרגוד, באופן שפוגע ביכולתן ליהנות מן ההופעה או ההרצאה. נוסף על כך, אחת מהתוצאות של דרישת ההפרדה היא שבמקרים רבים נשים לא מקבלות את השירות במקביל לגברים בכלל. כך, קורס צוערים וקורסי נהיגה מונעת הוצעו לגברים בלבד, בטענה שקורסים דומים לנשים ייפתחו במועד לא מוגדר בהמשך. רק לאחר התערבות משפטית נפתחו מיד קורסים מקבילים גם לנשים. לעיתים מוצעים קורסים ולימודים בתחומים שנחשבים "גבריים" לגברים בלבד, ואילו לנשים מוצעים לימודים בתחומים "טיפוליים" דוגמת חינוך וקלינאות תקשורת, דבר המשקף הסללה מגדרית מובהקת, וההפרדה המגדרית מונעת את האפשרות לבחור באופן חופשי בין המקצועות.

מדוע קהילות שזהו אורח חייהן וזהו רצונן לא יכולות להתנהל בהפרדה?

בתגובה לטענה כי זכויותיהן של נשים לשוויון ולכבוד נפגעות בשל ההפרדה, וכי אי אפשר לתת שירותים בהפרדה ולהבטיח את השוויון, עולה בשנים האחרונות לעתים קרובות הטענה של רב-תרבותיות. הטענה היא שמניעת הפרדה פוגעת באורחות החיים של קהילות שונות, וביכולתן לקיים את מסורותיהן ואת דתן. טענה נוספת היא שזהו גם רצונן של הנשים בקהילות אלה, ושאינן לכפות על הקהילה ועל הנשים אורח חיים אחר. עוד נטען כי מניעת הפרדה פוגעת ביכולתן של נשים לקחת חלק באירועים שונים, שכן בהיעדר הפרדה נוכחותן תימנע לחלוטין.

ההכרעה בסוגיה זו דורשת איזון מורכב בין ערכים וזכויות של פרטים וקבוצות שונות. ייתכן שבהיקפים מצומצמים של הפרדה, ובמיוחד כשזו מתקיימת בתוך קהילה דתית ובאופן וולונטרי (ככל שאפשר לוודא זאת), יש מקום שלא להתערב בה. מנגד, ברגע שהתופעה הולכת ומתרחבת, והופכת מעניין פנים-קהילתי ולכאורה וולונטרי לעניין כפוי, ללא אפשרות בחירה לנשים ולגברים, וכאשר גם המדינה נדרשת לכפות הפרדה, מדובר בתופעה שיש חובה להסדירה. לעמדתנו, על רקע הפגיעה בזכויות אדם, במסגרת האיזון המתבקש יש לקבוע אמות מידה צרות וברורות, שיבטיחו הגנה על זכויות האדם של כלל הנשים בישראל.